

Паула Лайт

Родният език свещен

Езикът на един народ отразява неговото сърце, разум и дух. Защото: „В началото бе Словото“. Речта може да въплъти страхливост и храброст, гордост и унижение, грозота и красота, грубост и нежност. Тя е и карта на историческите и географски перипетии на един народ, на неговите нравствени ценности и пороци. Защото езикът е единствената форма, чрез която се материализира човешката мисъл. Винаги и за всеки народ той е свещен. Една от наистина добрите творби на Вазов, одата „Българският език“ прекрасно отразява нашето странно, вътрешно конфликтно и двуполусно отношение към родната реч. Поетът е доловил тази неповторима смесица от достойнство и самоунижение, от патриотизъм и отричане на родното, която представлява българското сърце.

„И чуждите, и нашите във хор
отрекоха те, о език страдалний!“

В непрестанния низ на вековете неведнъж се е експонирала идеята, че ние сме народ прост и примитивен, способен само на елементарно земеделие и животновъдство, далеч от сиянието на човешкия духовен живот. В „История славянобългарская“ Паисий споменава представата за нас като за „прости орачи и овчари“, а Вазов в същата своя ода изразява представите на противниците на всичко българско, като описва отношението им към нашия роден език:

„Не си могъл да въплътиш във теб
създанията на творческата мисъл
и не за песен геният ти слеп
за груб брътвеж те само бил орисал.“

Каква е истината? Простоват или възвишен, грозен или прекрасен е българският език? И двете, както всеки език на всеки народ в културната история на човечеството. Езикът не е някакъв самостоятелен феномен. Той просто материализира такива, каквито са представите, мислите и чувствата на човека, а сред всяка етническа общност битува и простотия, и възвишена духовност, и груб материализъм, и дълбоки интелектуални прозрения.

Подобно на хората, езикът не живее изолиран в барокамера. Той се докосва до други езици, общува с тях, попива или излъчва своите знаци. Няма по света език без примеси, които ние наричаме чуждици.

В това, че вследствие вековното турско робство, в езика ни трайно са се установили някои турцизми няма нищо чак толкова страшно.

Естественият процес е резултат на дългото общуване и съжителство между двата народа. Друг е въпросът, че в исторически план нямаме основателни причини да си спомняме с удоволствие за това съжителство с турците. Стига турските думи в езика да не са прекалено много, да не се увеличават и да не се предпочитат пред благозвучни български слова, примесите дори придават колорит и пикантност на речта. Езикът е като жив организъм и някак, в течение на времето, сам отхвърля излишните чуждици. Интересно обстоятелство е, че турцизмите често се използват, за да изразяват по-груби, по-вулгаризирани положения от родните думи. „Изпитвам удоволствие“, например, звучи емоционално неутрално, докато „гледам си кефа“ издава една по-специфична позиция, едно пренебрегване на другите. „Имам изгода“ изразява разумното право на всеки човек да търси и извлича полза и за себе си от различните житейски ситуации, докато „имам келипир“ води до представата за корист, непочтено облагодетелстване и егоизъм. Така езикът се обогатява с повече възможности да изразява положителни или отрицателни чувства и смислови нюанси.

Няма нищо укорително или негативно и в ползването на международната лексика. В ядрото ѝ стои латинският и тя е еманация на факта, че човечеството, все пак, е единно в най-значимите сфери на своите духовни търсения и постижения. Същото е положението и с древногръцките по произход думи във всички цивилизовани европейски езици.

Крайните позиции с искане езикът да се прочисти от думи като „транспорт“, „философия“ или „секс“ са не само абсурдни, а и направо смешни.

Ако трябва да обобща тези мои мисли, няма нищо лошо или укорително в чуждиците, които са се примесили с родната реч по естествен исторически път. Те са издържали проверката на времето и са се оказали необходими в лингвистично отношение.

Крайният и неуместен патриотичен стремеж да се освободи езика от чуждиците в края на деветнадесети и началото на двадесети век се изрази в българското движение, назовано пуризм (от латинското *purus* – чист). Не е ли симптоматично, че просто се налага името на движението да се изрази с чуждица?

Най-пламенен радетел на пуризма е езиковедът Балан. Повечето от вас са чували за опитите му да замени „кибрит“ с „драсни-пални клечка“ или „футболист“ с „ритнитопковец“, а Смирненски е създал шеговити стихове по повод чудатите позиции на лингвиста:

„Гърбосложен на кревата, възжадувам твоя стан
и в унесица благата стих въртя «ала Балан»“

Пуристите са трогателни с чистия си патриотизъм, но и нелепо консервативни, а на моменти, дори доста смешни.

Тогава, ще се запитате вероятно, одобрявам ли безрезервно употребата на чужди думи в един език, независимо от обстоятелствата?

Категорично не! Намирам за крайно вредни и дори позорни само онези чуждици, които се възприемат не по естествен път, чрез процеса на бавното им попиване в езиковата тъкан, а се налагат маниерно, демонстративно и изкуствено.

Причините може да са всякакви – идеология, раболепие, снобизъм или просто мързел. Каквито и да са мотивите, изкуствено натрапените чуждици звучат грозно, псевдоелитарно, а, всъщност – просташки и дори абсурдно.

Нека започнем с възприемането на руски думи след 09.09.1944 г. В този случай, чрез езика, се правеше опит да се натрапи и наложи една чужда за патриархалния български дух идеология и, едновременно с това, да се демонстрира послушание и лоялност към по-силния народ.

Хората, по-възрастни от моите съвременници, не може да не си спомнят за купищата колхози, совхози, кулаци, болшевики и товарищи, които са гъмжали в речта ни непосредствено след девети септември и в първото десетилетие след това. После езикът започнал да се лекува. Русизмите станали по-редки, а речта възвърнала националния си характер, просто защото, постепенно, съзнанието на хората започнало да се нормализира.

Все пак, от тази епоха и до днес са оцелели доста езикови механизми и навици. Дори сега, когато гласуваме, често приемаме решенията с „большинство“, вместо с „мнозинство“, а ужасните, често неразгадаеми абривиатури са езиков навик, наследен до голяма степен от руската система. Медиите избобилстват с термини като ДКЕВР, РЗОК, ОКЗГ и т.н. и т.н., които често са неразбираеми за обикновените хора не по-малко от китайските йероглифи.

В наше време, като своеобразен контрапункт на съветското влияние, се получава същото абсурдно политическо и идеологическо омаскаряване на езика. Вече сме европейци, казваме си гордо, членове сме на НАТО и няма да говорим с руски, а с английски примеси в речта.

И се започва една... Вече го няма доброто старо управление, имаме

си менежмънт. Нямаме наблюдение, а мониторинг. Няма ги празненствата, 'щото ги замени хепънинг. Вместо почивни дни си имаме уикенд, а вместо избиратели – електорат. Вслушването в гласа на народа е популизъм, често съчетано с родния епитет „евтин“, а канцеларията набързо стана офис на времето, кой знае защо, така наричаха малките килерчета, в които чистачките държаха метлите си. Няма я вече добрата заетост, професия или занаят. Замени ги бизнесът. Няма я и търговската отстъпка. На власт дойде промоцията. Да продължавам ли да изреждам? Едва ли има смисъл. Струва ми се, че представих достатъчно примери, за да ви убедя.

И не би имало нещо кой знае колко укорително, ако тия извращения декорираха само устната реч. Живеем в уж свободна държава и няма как да повлияем върху словесния избор на хората. Но не мисля, че е така. Напротив, много често обикновените хора все повече се дивят на новите екзотични „англиканизми“, а елитът, който трябва да дава пример за чистота и правилност на книжовния език, бълва в най-популярните средства за масово осведомяване-телевизия, всекидневници, радио, нови и нови чуждици.

Друго явление, което провокира използването на повече чужди думи в речта, е снобизмът. Всеки иска да изглежда по-важен, по-значим, по-културен и по-учен в очите на своите съседи. За мен си остава мистерия и до днес не мога да проумея се смята, че употребата на чуждици непременно ще доведе до този ефект. Сред моето поколение се считаше за много шикозно да употребяваш френската думичка „мерси“, вместо хубавата и благозвучна българска дума „благодаря“. Днес ОК твърдо замени „хубаво“, „добре“ или „всичко е наред“. За жалост, не особено светъл пример в това отношение дават българските учени, литературни критици и журналисти. Всички те забравят, че силната, мъдра и дълбока мисъл определено се отличава с простота. Мисля, че нито Буда, нито Иисус, нито Мохамед са си служили с дълги и сложни думи, непонятни абривиатури и изобилие от чуждици. Нито Абрахам Линкълн, Джон Кенеди, Томас Джеферсън или Чърчил, известни с ораторското си майсторство. Нашите интелектуални пауни не осъзнават, че пъстрите и зле съчетани пера, с които кичат речевата си опашка, нерядко са толкова неуместни и безвкусни, че направо граничат със смешното. Като любовното обяснение на съвременния философ:

„Фиксирайки симптомите на своята парадоксална илюзия, фундаментално се парализирах, мистифициран от вашите очарователни очи.“

Според някои версии на анекдота, след тия думи, младата дама

побягнала, а според други – просто заспала.

Друга причина за осакатяването на езика е мързелът. Тя се изяви истински ярко, след като в нашия живот навлязоха компютърното общуване или кратките съобщения по мобилните телефони. Съгласна съм, че когато водиш диалога си виртуално и думите трябва да се изписват бързо, различните нови кратки слова или общоприетите съкращения са необходимост. Да, обаче разните термини като „чат“, „ник“, „чатя“, „копвам“ или „кликвам“ навлязоха в нормалния ни делник, когато общуваме реално, а не виртуално. Навикът от кратките съобщения (СМС), от своя страна, доведе до всекидневна писмена и устна реч с изключително къси изречения, без епитети, без обстоятелствени пояснения, а, понякога, дори без сказуеми. Действително, краткостта на изказа е предимство, но, когато се прекали, речта започва да звучи идиотски. А когато езикът се приспособява да изразява само къси, първични мисловни послания и съждения, под неговото обратно влияние мозъкът, от своя страна, закрънява. Ако се продължи по същия начин, ще стигнем до етапа, когато речта ни ще бъде не по-богата от тази на неандерталците, които, вероятно, са имали думи само за дивеч, кокал, огън, пещера и духове, а е възможно да стане дори по-бедна. Първичният човек е имал поне ведрото любопитство на дете. От там до регреса, при който усещаме, че отново ни пониква опашка, има само една крачка.

Има още много примери, които говорят за омаскаряване на свещения ни език. Да, речем, ужасно ниската правописна и пунктуационна култура, която си личи дори в националните всекидневници или в обнародваните закони и подзаконовни нормативни актове. Що се отнася до изписването на българските думи само с транслитерация на латиница и то на видни обществени места, подобни действия се отличават с толкова изящество и вкус, колкото задните части на Азис, изложени в центъра на столицата преди няколко години.

Интересно явление е езикът. Щем или не щем, той отразява нашето умствено ниво, общественото ни поведение и настроение, морала. Това става до голяма степен чрез социалния жаргон на младите хора. В момента говорим за „далавера“, „набутване“, „некоректност“ и т.н. Всички тези думи отразяват тежката финансова криза, в която се намираме и краха на почтеността, който я придружава. При опита да се пригледат новите и нови чуждици към собствената ни езикова и културна среда се получават такива причудливи хибридни слова, като, например, „миска“.

Няма да продължавам повече. Темата е безкрайна. Ще ми се само още веднъж да ви напомня Библейската истина: „В началото бе

Словото“ Словото ни доближава най-много до божественото, до възхода, до духовното усъвършенстване. Ако продължаваме да го маскарим, ще се отдалечаваме все повече от светлината.

Иска ми се с общи усилия, както е дал някога обет дядо Вазов, да избършем езика си от калта и да покажем на човечеството чистия му блясък и удара на неговата красота.

КРАЙ

© 2008 Паула Лайт

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/9252>]